

VALDEMARS MÆRKE LIGE MØNTSKIK

Vejrgudernes luner spillede ingen rolle, da Nationalmuseet og Horsens Museum i oktober 2007 indledte en kirkearkæologisk undersøgelse. Udgravningen foregik nemlig inden døre i ly af Hedensted Kirkes tag og mure. Der skulle indlægges gulvvarme, og en undersøgelse skulle dokumentere, hvad der hidtil havde været skjult under kirkens gulv. Allerede i 1950'erne blev man opmærksom på den arkæologiske guldgrube, der ligger gemt i de danske kirkegulve. Hovedparten af kirkegulvsfundene er ufrivillige tab, der har ligget gemt i gulvets sprækker, revner og smuds, bragt derind af kirkegængere gennem kirkens levetid: en mønt, en knap eller en hårnål, som ejermændene har tabt i kirken. Især møntfundene har haft stor bevågenhed. Meget gik tabt ved tidligere kirkerestaureringer, men fra 1956'erne skulle al jord, der blev bortgravet, soldes (sies) for at bjerge især mønter, der skulle indsendes til Nationalmuseet.

Det betød en voldsom øgning i antallet af fundmønter fra kirkerne. En snes år efter dalede mængden; det hænger i høj grad sammen med en øget bevidsthed om at begrænse indgreb i kirkegulvene for i videst muligt omfang at bevare kirkerne til eftertiden, også det der ligger under gulvene. Store restaureringstiltag som i Hedensted Kirke hører derfor nu til sjældenhederne. Til forskel fra hovedparten af 1950- og 1960-ernes kirkefund, der blev fundet ved soldning af bortgravet jord, udmærker Hedenstedmønterne sig ved at være frembragt for at belyse den arkæologiske sammenhæng. Den er afgørende for forståelsen af fundene, og den kan bidrage til opfattelsen af kirkerummets anvendelse. Mange af de mønter, der er fundet under kirkegulvene, blev tabt i forbindelse med indsamling (»ofring«). Mange mønter på ét sted kan således give os en idé om, hvor i kirken kollekten fandt sted og hvor sidealtre var placeret. Mønter fra byggeleg og anlæg bidrager også til dateringen af kirkebyggeriets forskellige faser.

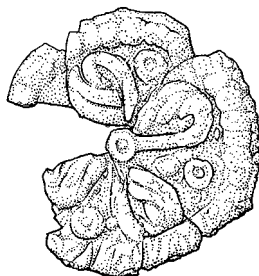
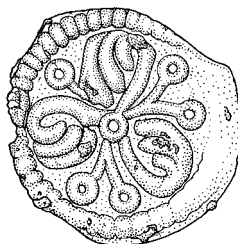
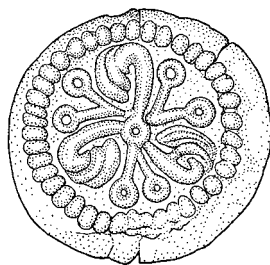
Der blev fundet 127 mønter ved udgravningen af kirken. Her handler det blot om fire af dem, som til gengæld giver et indblik i en ejendommelig epoke i dansk mønthistorie. Det sker ikke hvert år og heller ikke hvert tiår, at nye danske mønttyper dukker op. Det vakte derfor opsigt, at der blandt

Situation fra udgravningen i Hedensted Kirke: et trin af granitkvadre mellem apsis og koret, sat i et 25 cm tykt skærvlag, som har fungeret som afretningslag. – Fot: Nationalmuseet.

møntfundene var fire eksemplarer af to hidtil ukendte mønttyper. Der er tale om små sølvmønter, hvor møntmotivet kun er præget på den ene side; de såkaldte brakteater. Motivet er elegant udført med bladornamenter. Den ene type har tre blade med bær imellem. På den anden danner fire af de karakteristiske bladornamenter et kors, og mellem korsarmene ses små ringe. Motivet på begge typer er omkranset af en perlerække. En af brakteaterne er opsamlet i det lag af granit-skærver, der dannede underlaget for Hedensteds stenkirkes første gulv, og brakteaterne har derfor stor betydning for tidsfæstelsen af denne stenkirke.

Prægning af brakteater begyndte i Sachsen omkring 1130. Mønttypen spredte sig hurtigt, og brakteater var den dominerende mønt i store dele af Tyskland i resten af 1100-årene og frem til begyndelsen af 1200-årene. I Nordtyskland fortsatte traditionen endnu et par århundreder. De første middelalderlige brakteater i Danmark er præget i Nørrejylland i perioden hvor Svend Grathe, Knud og Valdemar stredes om kongemagten (1146-57) (se Skalk 1999:6). Ved deres høje kunstneriske niveau adskiller brakteaterne sig fra de mere simple, samtidige mønter, der var præget på begge sider. De danske brakteater minder derved om de tyske. Det er blevet foreslået, at de nørrejyske brakteater er udført af tyske stempelskærere og møntmestre, som kom til Danmark efter mødet i Merseburg 1152, hvor den tyske konge Frederik 1. forsøgte at mægle mellem de stridende danske kongsemner. Flere af de motiver, der findes på de nørrejyske brakteater viser stærk indflydelse fra det tyske område. De jyske brakteater adskiller sig dog fra deres tyske forbilleder ved at være langt mindre. I Norge blev der ligeledes præget brakteater i midten af 1100-årene, og disse svarer vægtmæssigt til de jyske. Det kunst-

De fire brakteater fra udgravningen i Hedensted Kirke. Gengivet i dobbelt størrelse. De to øverste mønter ses i fotografi på side 11. – Tegn: Poul Wöhliche.

Hedensted Kirke set fra syd. – Fot: Ebbe Nyborg.

neriske udtryk på de norske brakteater ligger imidlertid langt fra de danske brakteater.

De nye mønttyper fra Hedensted Kirke er uden indskrift, og dateringen beror derfor på andre træk: motiv, stil, vægt, materiale

Denne »bryllupsmønt« er antagelig den ældste danske erindringsmønt. – Efter Hauberg (se andre præg i Skalk 1999:6).

og størrelse. Brakteaternes vægt, størrelse og materiale svarer til gruppen af nørrejyske brakteater fra anden halvdel af 1100-årene. Den nærmeste parallel til de nye brakteatyper findes i et skattefund fra Biersted Hede nær Store Vildmose i Vendsyssel. De fremtrædende bladornamenter på Hedensted-brakteaterne er identiske med blade på en af brakteaterne fra Biersted Hede. I dette nordjyske skattefund indgår en række af brakteater med korsmotiv med forskellige ornamenter i korsvinklerne. Den ene af de nye Hedensted-mønter falder naturligt ind i denne serie, idet de fire bladornamenter danner et kors. Ligheden mellem de karakteristiske bladornamenter på brakteaterne antyder, at de er fra næsten samme tid, eventuelt udført af samme stempelskærer. Bierstedskattens datering er derfor afgørende for da-

De to mest velbevarede brakteater fra undersøgelsen i Hedensted Kirke. Dobbeltsjørrelse. – Fot: John Lee.

tering af brakteaterne fra Hedensted. Lad os da se nærmere på dette fund.

I 1860 blev der ved anlæggelsen af en ny vej gennem Biersted Hede fundet en lerkrukke med i alt 155 mønter hvoraf langt hovedparten (139 stk.) var danske brakteater, slået i Randers, Viborg, Horsens og flere (uidentificerede) steder. Desuden indeholder fundet 14 norske brakteater og to hollandske mønter fra bispedømmet Utrecht. De danske brakteater fra Biersted Hede grupperer sig i forskellige serier med 4-5 typer med variation over samme motiv. Én serie består af fire typer, der viser et højrevendt kronet hoved, og to af disse bærer indskrifter, der knytter dem til Valdemar den Store, der blev enekonge i 1157 og regerede frem til 1182. En anden serie viser hoftebillede af en konge og en dronning, der er vendt mod hinanden. Mellem de to ses et sværd, en palmegren, en palme eller en fane. Mønttypen er tolket som en hyldelse af brylluppet mellem Valdemar og Sophia – fyrst Vladimirs datter af Novgorod – og dateres til bryllupsåret 1157 eller kort derefter. De to serier knytter dermed brakteaterne i Biersted Hede til kong Valdemar. Alt tyder på, at de danske brakteater udelukkende blev præget nord for Kongeåen (Nørrejylland), mens kongen fortsatte med at slå dobbeltsidede mønter i resten af landet: Lund, Roskilde, Ribe og Slesvig.

Brakteaterne er blandt andet på grund af

motivet med kongen og dronningen blevet opfattet som en særlig udmøntning fra et kort tidsrum til fejring af den særlige royale begivenhed. Enkelte dobbeltsidede mønter er tidligere blevet tolket som præget i Nørrejylland i Valdemars regeringstid, altså brakteaternes afløser. Nye fund og analyser sætter imidlertid spørgsmålstegn ved dette, og brakteaterne skal formentlig opfattes som den *eneste* mønttype, som blev præget i Nørrejylland i Valdemar regeringstid. Brakteaterne fra Hedensted må derfor være fra Valdemars regeringsperiode (1157-82), hvilket også må være dateringsrammen for det skærvelag, der var fundamentet for Hedensted stenkirke.

Tilbage står spørgsmålet, hvorfor udmøntningerne i Nørrejylland adskilte sig så markant fra resten af landet? Norske mønter i Nordjylland vidner om en tæt handelsforbindelse over Skagerrak. Det er muligvis i dette lys, vi skal forstå de nørrejske brakteater, der vægtmæssigt svarer til deres norske modstykker. Valdemars motivation for at udmønte disse særlige mønter var måske netop at fremme handlen med Norge.

Gitte Tarnow Ingvardson

Litt: Galster i Nordisk Kultur XXIX (1936). – Herbst i Aarbøger for Nord. Oldk. 1866. – Jensen i Møntsamlernyt 1/1975. – Skaare: Norges Mynthistorie 1 (1995).